



УДК 343.98

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГЕНОМНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В УКРАЇНІ

Білоус В.В., к. ю. н., доцент,
доцент кафедри криміналістики
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена дослідженню проблем законодавчого та інформаційного забезпечення геномної ідентифікації в Україні на прикладі ототожнення загиблих у зоні проведення антитерористичної операції, а також формулюванню пропозицій щодо їх вирішення шляхом реформування законодавства і впровадження сучасних інформаційних технологій.

Ключові слова: ототожнення, ДНК-профіль, геномна ідентифікація, інформаційні технології, «біоелектронна» паспортизація.

Статья посвящена исследованию проблем законодательного и информационного обеспечения геномной идентификации в Украине на примере отождествления погибших в зоне проведения антитеррористической операции, а также формулированию предложений по их решению путем реформирования законодательства и внедрения современных информационных технологий.

Ключевые слова: отождествление, ДНК-профиль, геномная идентификация, информационные технологии, «биоэлектронная» паспорттизация.

Bilous V.V. PROBLEMS OF LEGISLATIVE AND INFORMATIONAL PROVISION OF DNA FINGERPRINTING IN UKRAINE

The article is dedicated to the study of problems of legislative and informational provision of DNA fingerprinting in Ukraine on the basis of identification of victims of the anti-terrorist operation and also to the formulation of the ways to solve such problems by reforming the legislation and introducing modern information technologies.

Key words: identification, DNA profile, DNA fingerprinting, information technologies, «bioelectronic» passportization.

Неоголошена кровопролитна війна, розв'язана урядом Російської Федерації проти нашої держави і народу України навесні 2014 р., актуалізувала широке коло проблем, до ефективного вирішення яких наші держава і суспільство виявилися непередбаченими законодавчо, науково, кадрово, матеріально, фінансово, психологічно, інформаційно, технологічно. Ця війна вже призвела до безповоротної втрати понад 1700 українських воїнів-героїв [1]. У порушення оголошеного режиму припинення вогню бойові дії і далі тривають майже цілодобово, і кількість загиблих продовжує зростати практично кожного дня. Тому повідомлення спікера Адміністрації Президента України з питань АТО про те, що чергова доба минула без втрат серед захисників України, є скоріше виключенням, ніж правилом. За даними радника Президента України Ю. Бірюкова, станом на 07.06.2015 р. загальні безповоротні втрати військовослужбовців зафіксовані на позначці 1723 особи. Однак, на його думку, насправді ці втрати є більшими, не радикально, але більшими. Це пов'язано з тим, що загиблі воїни можуть обліковуватися як зниклі безвісти та неідентифіковані тіла [2].

За інформацією голови Комітету Верховної Ради з питань європейської інтеграції та представника України в робочій підгрупі тристоронньої контактної групи з реалізації мінських угод І. Герашенко, в заручниках у бойовиків залишається більше 300 українців, а зниклими безвісти вважаються понад 1200 осіб [3]. Парламентська Асамблея Ради Європи (далі – ПАРЄ) у своїй резолюції № 2067

від 25.06.2015 р. Missing persons during the conflict in Ukraine, присвяченій долі осіб, які зникли безвісти у зонах військових дій в окремих частинах Донецької та Луганської областей, а також в окупованій АР Крим, наголосила, що з 2014 р., від початку російської агресії в Україні, понад 1300 осіб були оголошені зниклими безвісти. Це цифра, яка враховує лише дані, зібрані українською владою, насправді ж вона є значно вищою. Серед зниклих є не тільки солдати, але й мирні жителі, включно з волонтерами, які допомагали жертвам конфлікту [4]. Керівник центру звільнення полонених «Офіцерський корпус» В. Рубан на основі звернень родичів зниклих безвісти дійшов висновку про те, що загалом на сході України зникли 3900 військових і цивільних осіб. Істотні розбіжності такого числа з офіційними оцінками загальної кількості зниклих безвісти можуть бути пояснені тим, що дехто з них загинув і був похований не ототожненим [5]. Інші труднощі у визначенні точної кількості зниклих безвісти, які можуть пояснювати причини таких розбіжностей, докладно вивчено Я. Тинченком [6; 7]. З такою кількістю загиблих і зниклих безвісти Україна в своїй історії незалежної держави зіткнулася вперше, що породило проблему: військові дії і сотні невпізнаних тіл або фрагментів, які необхідно ідентифікувати, на тлі відсутності дієвої системи ідентифікації [8].

У зоні проведення антитерористичної операції нині перебувають 60 тис. українських військовослужбовців [9]. За оцінками міністра оборони України С. Полторака, спільне угруповання збройних сил Росії та незаконних



збройних формувань на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей нараховує близько 42,5 тис. осіб [10]. Уздовж кордону з Україною Росія додатково утримує угруповання загальною численністю близько 55 тис. військовослужбовців, які можуть бути використані для нарощування можливостей незаконних військових формувань [11]. У разі загострення ситуації у зоні бойових дій безповоротних втрат зазнають обидві сторони. З урахуванням викладеного і з огляду на поширення практики обміну трупів загиблих терористів на полонених військовослужбовців [12] і тіла полеглих захисників України [13] одним з найгостріших викликів сьогодення залишається проблема своєчасної ідентифікації учасників збройного протистояння [14; 15].

Одночасно з цим потребує належної уваги вирішення проблеми ототожнення загиблих і зниклих безвісти представників цивільного населення. ПАРЄ підкреслює, що питання про усіх без виключення осіб, що зникли безвісти в Україні, є серйозною європейською проблемою, яка може зашкодити перспективі мирного врегулювання в регіоні та мати негативні наслідки для процесу примирення, а тому потребує вирішення за рахунок спільних зусиль всіх сторін конфлікту з метою, зокрема, впровадження ефективних заходів, що дозволяють розшук, ексгумацію та ідентифікацію людських останків [4].

При проведенні циклу часткових мобілізацій, запланованих на 2015 р., Президентом України було гарантовано врахування досвіду минулих етапів мобілізації та допущених помилок. На наше глибоке переконання, це повинно стосуватися не тільки якісного відбору й підготовки мобілізованих, забезпечення їх усім необхідним для несення військової служби спорядженням, зброєю та військовою технікою, але й створення автоматизованих інформаційних систем обліку військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, створення банків даних, вкрай необхідних для оперативної ідентифікації поранених, контужених і загиблих у боях за Батьківщину. Адже абсолютно неприпустимими для сучасного рівня розвитку науково-технічного прогресу й інформаційних технологій є приголомшливі випадки: 1) направлення повістки військовозобов'язаному, який вже декілька місяців тому віддав життя, захищаючи Батьківщину в зоні проведення АТО [16]; 2) тривале зволікання з ідентифікацією, а згодом – дезінформування про перебування у полоні загиблого героя в той час, коли його тіло вже ототожнено й поховано [17]; 3) помилкового поховання під чужим іменем [8; 18]; 4) оголошення загиблим з представленням до державної нагороди посмертно живого учасника бойових дій [19] тощо.

Запізнілі спроби наведення ладу в цій царині зусиллями одного окремо взятого органу державної влади важко визнати продуктивними. Так, наприклад, у рамках четвертої хвилі мобілізації на початку 2015 р. Міністерством оборони України було анонсовано створення єдиного реєстру військовослуж-

бовців. Однак у цьому випадку йшлося передусім про облік виключно тих, хто ухилиється від мобілізації [20], а ідея впровадження повноцінного електронного обліку всіх призовників і далі продовжує розглядатися як перспективна [21]. Так само у майбутньому на основі довготривалого позитивного досвіду Естонії Міністерства оборони планує започаткувати реалізацію проекту «Електронне здоров'я», що має на меті внесення до єдиної медичної інформаційної системи відомостей про поранення військовослужбовців (історій хвороб, результатів діагностики й аналізів, рентгеновських знімків тощо) [22]. Цей проект може бути визнано втіленням у життя доручення, наданого Радою національної безпеки і оборони України Міністерству оборони України разом із Міністерством внутрішніх справ України, Міністерством охорони здоров'я України, Головним управлінням Національної гвардії України, Адміністрацією Державної прикордонної служби України, Службою безпеки України забезпечити у двотижневий строк створення автоматизованих баз даних обліку військовослужбовців Збройних Сил України, інших утворених відповідно до законів України військових формувань, які поранені, контужені або отримали каліцтво під час участі в антитерористичній операції, та вжити заходів щодо використання таких баз даних Військово-цивільним координаційним штабом медичної допомоги [23]. Його реалізація сприятиме формуванню інформаційної бази, необхідної для ідентифікації, однак не вичерпуватиме всіх проблем останньої.

На тлі такої неквапливості одного з провідних міністерств заслуговує на всебічну підтримку ухвалення Радою національної безпеки і оборони України рішень щодо: 1) віднесення роботи з пошуку, доставки та ідентифікації тіл військовослужбовців і співробітників правоохоронних органів, які загинули під час проведення антитерористичної операції, до числа невідкладних заходів із забезпечення державної безпеки [24]; 2) надання Кабінету Міністрів України доручення вирішити в установленому порядку питання щодо забезпечення додаткового фінансування з державного бюджету відповідно до обґрунтованих потреб заходів із забезпечення ідентифікації тіл військовослужбовців і співробітників правоохоронних органів, які загинули під час участі в антитерористичній операції в Донецькій та Луганській областях [23].

Навколо вирішення досліджуваної нами проблеми вже консолідовано практичні зусилля великої кількості державних інститутів, які мають чітко скоординувати свої дії для якнайшвидшої ідентифікації тіл загиблих. Так, 26 вересня, 17 жовтня і 10 грудня 2014 р. під головуванням Радника Президента України з гуманітарних питань О. Богомолець за участі уповноважених представників Міністерства оборони, Міністерства охорони здоров'я, Служби безпеки України, Генеральної прокуратури, Національної гвардії, Міністерства фінансів, Міністерства юстиції, Луганської, Донецької, Дніпропетровської, Запорізької і Харківської обласних державних адміністрацій,



а також інших відповідних відомств відбулися робочі наради, присвячені вдосконаленню процесу ідентифікації та вивезення тіл загиблих із зони проведення АТО, аналізу результатів ідентифікації, впровадженню єдиної схеми дій родичів безвісти зниклих. За підсумками першої з цих нарад було розроблено й упроваджено в діяльність органів досудового розслідування «Алгоритм ідентифікації» [25], а протягом трьох місяців було розроблено єдину систему ідентифікації, яка дозволила: 1) рідним учасників бойових дій не поневірятися територією країни у пошуках загиблих, як це було на початку АТО; 2) не переміщувати без потреби невпізнані тіла. Було виправлено й низку помилок, допущених на початковому етапі. Зокрема, проведення молекулярно-генетичних експертиз невпізнаних трупів і їх частин, які проводилися експертними закладами Міністерства охорони здоров'я України, перепідпорядковано підрозділам експертної служби МВС України; проведення такого виду експертизи визнано обов'язковим при виявленні невпізнаних тіл чи їх фрагментів; створено спеціальну базу даних, в якій зберігаються результати ДНК-аналізів тіл, виявлених в зоні бойових дій; у кожному обласному управлінні МВС України створено спеціальні групи, які приймають заяви від громадян України про факти зникнення безвісти, захоплення в полон, викрадення людей, які відкривають кримінальні провадження і направляють родичів зниклих безвісти на відбір біологічних зразків, призначаючи відповідні експертизи ДНК; результати раніше проведених ДНК-аналізів переформатовано й унесено до єдиної бази даних; з метою відібрання біологічних зразків ексгумовано з усіх відомих місць поховань трупи, поховані без проведення ДНК-аналізу, а їх ДНК-профілі занесено до єдиної бази [8].

У випадку неможливості ототожнення особи за зовнішніми ознаками слід визнати правильним розгортання упровадженого «Алгоритму» в напрямку: 1) відібрання у невпізнаного трупа біологічних зразків; 2) призначення молекулярно-генетичної (генотипоскопічної) експертизи з метою встановлення генетичних ознак трупа (його частини); 3) виділення в результаті її проведення ДНК-профілю (встановлення генетичних ознак трупа); 4) автоматизованої перевірки виділеного ДНК-профілю за базою даних генетичних ознак людини Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС України (далі – ДНДЕКЦ) на предмет збігу зі зразками родичів безвісти зниклих.

Однак у випадках результативного виділення ДНК-профілю чи не найбільші з невирішених до сьогодні труднощів виникають на стадії автоматизованої перевірки цього профілю за базою даних генетичних ознак людини ДНДЕКЦ на предмет збігу зі зразками родичів зниклих безвісти. Головною проблемою тут залишається відсутність адекватного сучасним викликам законодавчого і організаційного механізму формування такої інформаційної бази. Адже залишається лише здогадуватися про те, що під згадуваною в «Алгоритмі» базою даних генетичних ознак

людини ДНДЕКЦ або, за визначенням Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції, – Єдиним електронним реєстром [26] слід розуміти *оперативно-пошукові колекції ДНК-профілів невпізнаних трупів криміналістичного обліку генетичних ознак людини*. Ведення цього виду криміналістичного обліку регламентовано пунктом 2.12 Інструкції з організації функціонування криміналістичних обліків експертної служби МВС (далі – Інструкція) [27].

Криміналістика здавна виконує роль провідника найвитребуваніших здобутків науково-технічного прогресу в царині боротьби зі злочинністю. Тому з часу втілення в життя А. Бертильоном «прикметно-описового» методу реєстрації з використанням так званих твердих носіїв інформації практична діяльність сучасних правоохоронних органів більшої країні світу суттєво збагатилася за рахунок широкого впровадження інформаційних технологій, які дозволяють формувати електронні банки криміналістично значущих даних і забезпечувати автоматизовану обробку розміщуваних в них відомостей. Відтак, і в нашій країні прискоренню процесу ідентифікації слугує здійснення автоматизованого криміналістичного обліку генетичних ознак людини в електронно-цифровому форматі з використанням відповідної комп'ютерної техніки та програмного забезпечення.

Однак до сих пір залишається без належного вирішення питання законодавчої регламентації своєчасного наповнення банку даних криміналістичного обліку генетичних ознак людини порівняльними зразками та іншими необхідними для ідентифікації відомостями, що продовжує здійснюватися тільки *post factum*, тобто в порядку реагування на летальну подію, що вже відбулася. Адже, згідно з п. п. 2.12.3 п. 2.12 Інструкції, оперативно-пошукові колекції криміналістичного обліку генетичних ознак людини формуються виключно з ДНК-профілів: 1) осіб, які підозрюються або обвинувачуються в учиненні злочинів, узятих під варту, засуджених у випадку їх добровільної згоди; 2) біологічних слідів, вилучених при огляді місця події, у тому числі за фактами безвісного зникнення осіб, проведення інших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів; 3) невпізнаних трупів.

На практиці це означає, що якщо загиблий під час проведення АТО ніколи *de jure*: (1) не набував процесуального статусу підозрюваного або обвинуваченого, (2) не утримувався під вартою чи (3) не був засудженим, і при наявності хоча б однієї з цих правових підстав не надавав добровільної згоди на внесення до оперативно-пошукових колекцій криміналістичного обліку власного ДНК-профілю, а його біологічні сліди ніколи раніше не вилучалися при проведенні слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів, генетичні ознаки цієї особи можуть *de facto* стати об'єктом криміналістичному обліку тільки після виділення ДНК-профілю з біологічних зразків її невпізнаного трупа. У разі якщо близькі родичі загиблого також ніколи



не належали до вище перелічених категорій осіб, то і їх ДНК-профілі на момент внесення до криміналістичного обліку генетичних ознак невідомого трупа не обліковуються. Відтак, україні необхідна для порівняльного дослідження (перевірки на предмет збігу) інформаційна база залишається несформованою. А це зумовлює затягування процесу ідентифікації на досить тривалий час, протягом якого загиблі залишаються не похованими під власними іменами, з належними почесними, а їх рідні не мають формальних підстав для отримання передбаченої законодавством допомоги.

Як це не парадоксально для демократичної, соціальної і правової держави, якою проголошена Україна згідно ст. 1 Основного Закону, однак у нашій країні першочергове значення було відведено врегулюванню на законодавчому рівні не ототожненню людини, а ідентифікації тварини – процесу ототожнення тварини шляхом присвоєння їй ідентифікаційного номера з використанням візуальних, електронних та змішаних засобів залежно від виду тварини з подальшим внесенням ідентифікаційного номера до Єдиного державного реєстру тварин (п. 5 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ідентифікацію та реєстрацію тварин» від 04.06.2009 р. № 1445-VI). Безуспішні спроби законодавчої регламентації ідентифікації людини обмежилися лише внесенням на розгляд парламенту проєктів законів України «Про ідентифікацію особи» № 3363 від 18.06.1999 р., а також «Про дактилоскопію» № 3365 від 18.06.1999 р. і № 8113 від 20.09.2001 р., які стосувалися ідентифікації особи виключно за відбитками пальців. І лише Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» від 20.11.2012 р. № 5492-VI було законодавчо закріплено загальне поняття *ідентифікації особи* як встановлення тотожності особи за сукупністю інформації про неї за допомогою біометричних даних, параметрів. **Біометричними даними** визнано сукупність даних про особу, зібраних на основі фіксації її характеристик, що мають достатню стабільність та істотно відрізняються від аналогічних параметрів інших осіб (біометричні дані, параметри – відцифрований підпис особи, відцифрований образ обличчя особи, відцифровані відбитки пальців рук), **біометричними параметрами** – вимірювальні фізичні характеристики або особистісні поведінкові риси, що використовуються для ідентифікації (впізнання) особи або верифікації наданої ідентифікаційної інформації про особу. **Ідентифікувати** – означає здійснювати комплекс заходів, який дозволяє виконувати пошук за принципом «один до багатьох», співставляючи надані особою біометричні дані з колекцією шаблонів, що представляють усіх осіб, інформацію про яких внесено до ЄДДР (пункти 2 – 3, 5 – 6 ч. 1 ст. 3 Закону). Визначення ж поняття *ідентифікації останків полеглих осіб* як комплексу експертних (лабораторних) дослідницьких заходів щодо визначення імен та інших особистих ознак полеглих було здійснено лише

на рівні підзаконного нормативно-правового акту з обмеженою сферою регулювання [28].

Аналіз характеристик трьох закріплених у Законі видів біометричних даних (відцифровані: 1) підпис; 2) образ обличчя особи; 3) відбитки пальців рук), як ідентифікуючих ознак особи через призму теорії криміналістичної ідентифікації, вагомих доробок у становлення якої у різні часи внесли такі зарубіжні й вітчизняні вчені, як А. Бертильйон, С.М. Потапов, В.Я. Колдін, В.П. Колмаков, М.Я. Сегай та ін., дозволяє дійти висновку про існування необґрунтованого законодавчого обмеження їх переліку, залишення поза межами останнього інших біометричних даних, досяжних для пізнання завдяки сучасним засобам і технологіям дослідження. Такий висновок з усією очевидністю витікає з тривалої бездіяльності законодавця щодо реалізації потужного потенціалу розробленої А. Джеффрісом ще у 1984 р. методики дослідження ДНК-профілів і ДНК-дактилоскопії, яка вже три десятиліття успішно використовується в криміналістичних цілях ідентифікації осіб, і шляхи використання можливостей якої у протидії злочинності та виконанні соціальних функцій, зокрема, розшуку зниклих безвісти, широко обговорювалися на вітчизняних науково-практичних заходах [29] задовго до початку АТО. Ідентифікація ж невстановлених трупів за допомогою ДНК-аналізу в сучасних реаліях може сприяти істотному скороченню кількості зниклих безвісти [5].

Не зупиняючись детально на ідентифікаційних властивостях дезоксирибонуклеїнової кислоти (ДНК), наголосимо, що у світлі вирішення актуальних завдань криміналістики найбільш важливим є той факт, що електроforeграми ДНК у деяких випадках виступають чи не єдиним засобом, що дозволяє ідентифікувати особу. Адже ДНК є носієм усієї спадкової інформації, завдяки чому ДНК-аналіз можна використовувати для отримання широкого спектру відомостей, необхідних для встановлення тотожності [30, с. 3–5]. Теоретичною основою генотипоскопічного методу є констатація існування відмінностей в структурі ДНК різних індивідів. Цей метод дозволяє виявити ділянки ДНК, специфічні для кожної людини. При цьому аналізованому графічному образу, що являє собою набір смуг різного ступеню інтенсивності, що чергуються, притаманна не менш висока індивідуальність, ніж папілярним візерункам [31, с. 34–36], а також відносна стійкість ідентифікаційної ознаки (достатня стабільність, передбачена Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»). Генотипоскопія дозволяє не тільки ототожнювати людину за слідами біологічного походження (кров (рідка та висушена), слина, сперма, тканини (м'язова, кісткова), внутрішні органи), причому аналіз ДНК дозволяє практично зі стовідсотковою впевненістю встановлювати походження біологічного фрагменту від конкретного індивіда, але й однозначно встановлювати біологічну спорідненість людей, що може бути використано



при встановленні особи за трупом у випадках, коли прижиттєві зразки перевіряємої особи відсутні [32, с. 172]. ДНДЕКЦ доведено, що точність ідентифікації загиблих у зоні АТО шляхом проведення ДНК-експертиз перевищує 99% [33].

Виходячи з викладеного, слід визнати давно назрілою законодавчу ініціативу у вигляді проекту закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо генетичної ідентифікації військовослужбовців)» № 2001а від 03.06.2015 р. (далі – законопроект). Цим законопроектом пропонується внести зміни до Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», доповнивши його ст. 11-1. Як зазначається у пояснювальній записці до законопроекту, «даною статтею пропонується зобов'язати державу в особі уповноважених органів та посадових осіб, що провадять діяльність з розшуку, розпізнання, лікування військовослужбовців тощо, до гарантованого встановлення особи такого військовослужбовця із застосуванням усіх законних методів ідентифікації, у тому числі за допомогою методів генетичної ідентифікації біологічного матеріалу, що містить ДНК особи. Пропонується також створення бази даних ДНК військовослужбовців, яка повинна містити дані ДНК усіх військовослужбовців, які при проходженні військово-лікарської комісії перед вступом на військову службу висловили свою згоду на збір, обробку і зберігання такого роду даних. Збір даних ДНК осіб, які вступають на військову службу, має відбуватися за допомогою неінвазивних методів, тобто шляхом отримання даних ДНК із волоссяних цибулин, крові, слини особи. Для військовослужбовців, які відмовилися від надання біологічного матеріалу зі зразками ДНК, у разі необхідності в подальшому встановлення їх особи, передбачено застосування аналізу ДНК військовослужбовця щодо відповідності зразкам, наданим біологічними родичами цього військовослужбовця. Пропонується застосовувати генетичні методи ідентифікації особи військовослужбовця у разі неможливості застосування інших звичайних методів встановлення особи, зокрема, у випадках, коли особа не може надати відомості про свою особу, коли особа зазнала тілесних ушкоджень, що унеможливають звичайне розпізнання, у разі загибелі (смерті) та у разі іншої необхідності». Крім того, цим законопроектом пропонується доповнити ч. 10 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» абзацом другим такого змісту: «Громадяни України, які призиваються або приймаються на військову службу, приймаються на службу у військовому резерві, та військовозобов'язані, призначені для комплектування посад за відповідними військово-обліковими спеціальностями під час проведення мобілізації, за їх згодою надають зразки ДНК до бази даних ДНК. Порядок створення бази даних ДНК та надання зразків ДНК встановлюється Кабінетом Міністрів України».

Актуальність законодавчих новацій такого спрямування є безсумнівною, адже нинішнє законодавство не передбачає створення бази генетичних даних осіб, які призиваються на військову службу, в чому дове-

лося з прикрістю переконалися особисто під час проходження військово-лікарської комісії у зв'язку з мобілізацією. Тому, цілком підтримуючи ідею запровадження ДНК-реєстрації, яка знайшла своє часткове відображення в даному законопроекті, та прагнучи забезпечити її бездоганне втілення у букві Закону, вважаємо за необхідне висловити окремі критичні зауваження щодо основних недоліків законопроекту та сформулювати пропозиції щодо їх усунення, які обов'язково повинні бути враховані суб'єктом права законодавчої ініціативи при доопрацюванні останнього.

1. Коло осіб, на реалізацію широкого спектру прав яких спрямовано законопроект, обмежується виключно «військовослужбовцями», «особами, які вступають на військову службу», «громадянами України, які призиваються або приймаються на військову службу, приймаються на службу у військовому резерві, та військовозобов'язаними, призначеними для комплектування посад за відповідними військово-обліковими спеціальностями під час проведення мобілізації». Однак таке обмеження слід визнати дискримінаційним по відношенню до інших осіб, перед усім тих, хто бере безпосередню участь в АТО чи забезпеченні її проведення (співробітників правоохоронних органів, добровольців тощо). До того ж крім останніх безпосередньо в районах антитерористичної операції у період її проведення перебувають близько 5 млн. мирних громадян, у т. ч. волонтерів, працівників аварійно-рятувальних служб, медиків, які нерідко гинуть, рятуючи життя інших чи ліквідовуючи наслідки терористичних атак. Ця війна вже призвела до значних безповоротних втрат не тільки серед українських воїнів, але й серед мирного населення. Лише з 15.02.2015 р., з моменту оголошення режиму «припинення вогню», бойовики порушували цей режим понад 4 тис. раз, у тому числі здійснивши понад 120 обстрілів населених пунктів, у результаті яких загинуло більше ніж 100 військовослужбовців та понад 50 цивільних осіб [10]. За оцінками ООН, від початку 2015 р. жертвами війни стали близько 400 цивільних осіб, серед яких 26 жінок і 86 дітей, яких було вбито внаслідок обстрілів житлових кварталів або через вибухи мін і боеприпасів [34]. Ці оцінки є неточними, адже сотні людей вважаються зниклими безвісти, а сотні тіл залишаються неідентифікованими [35]. Загалом же, за інформацією офісу ООН з координації гуманітарних питань, станом на 29.06.2015 р. жертвами війни на Донбасі вже стали 6500 осіб, 16000 отримали поранення, 5 млн. потребують гуманітарної допомоги, понад 1,3 млн. стали вимушеними переселенцями [36].

Характерна особливість гібридної війни, що полягає в регулярному вчиненні кровопролитних терористичних актів на території цілої країни далеко за межами зони проведення АТО, зумовлює доцільність поширення дії Закону і наперед невизначене коло інших громадян України, іноземців та осіб без громадянства, які, в силу різних обставин, можуть стати жертвами війни. Обмеження їх у праві бути ідентифікованими нарівні з вій-



ськовослужбовцями і похованими під власним ім'ям суперечитиме приписам ст. ст. 3, 21, 22, 24, 26 Конституції України.

2. Запровадження принципу добровільності у наданні біологічних зразків для прижиттєвого встановлення ДНК-профілю практично зводить нанівець можливий позитивний ефект від прийняття законопроекту в запропонованій редакції, адже унеможливує виконання державою обов'язку щодо «гарантованого встановлення особи військовослужбовця, у том числі із застосуванням методів генетичної ідентифікації» і консервує далекий від досконалості стан справ, при якому в разі не внесення до бази даних генетичних ознак загиблого за життя останнього, ототожнення невідомого трупа здійснюється шляхом порівняння його посмертно виділеного ДНК-профілю з генетичними ознаками ймовірних родичів. Ідентифікація у цьому випадку ускладнюється або взагалі унеможливується: 1) труднощами у відшуванні біологічних родичів загиблого та відібранні у них біологічних зразків; 2) зростанням ризику завершення експертного дослідження встановленням генетичної спорідненості (групової належності), а не індивідуальної тотожності, позаяк генетична спорідненість оцінюється часткою спільних генів у родичів, а кожен етап передачі генів зменшує ступінь спорідненості вдвічі. Так, родичі першого ступеню спорідненості (батьки і діти, так звані сібси) мають половину; другого ступеню (дядьки і тітки, племінники і племінниці, дідусі, бабусі й онуки) – 1/4; третього ступеню спорідненості (двоюрідні сібси) – 1/8 спільних генів [37, с. 94].

Практична реалізація впровадженого алгоритму формування бази генетичних ознак родичів загиблих *post factum* істотно ускладнена й тим, що придатними для ідентифікації невідомого трупа є зразки букального епітелію (клітини з внутрішньої сторони щоти, які мають ядро), відібрані виключно у сібсів (батько, мати, син і дочка), і для перевірки на наявність збігів за генетичними ознаками невіданих трупів, виявлених у зоні проведення АТО, одночасно необхідні ДНК-профілі не менше ніж двох близьких родичів: біологічні батько та матір безвісти зниклого; біологічна дитина та її біологічна матір; біологічна дитина та один із біологічних батьків безвісти зниклого [38].

3. Видається неприпустимим використання в законпроекті низки спірних термінів і положень, а також намагання закріпити на рівні закону вичерпний перелік методів генетичної ідентифікації, випадків і послідовності їх застосування, адже це неправомірно обмежуватиме компетенцію експерта і суперечитиме принципам незалежності, об'єктивності та повноти дослідження, проголошеним ст. 3 Закону України «Про судову експертизу».

Висновки. Намагання реалізувати потенціал ДНК-реєстрації в Україні ХХІ ст. виключно через внесення змін до деяких законодавчих актів (законів України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» і «Про військовий обов'язок і військову службу») не сприятиме комплексному вирішенню проблеми ідентифікації жертв

злочинів і катастроф, тому доцільно ставити питання про необхідність:

1) невідкладної реалізації потенціалу Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» і доповнення визначеного ним переліку біометричних даних (параметрів) відцифрованим ДНК-профілем особи;

2) прийняття окремого Закону України «Про державну ДНК-реєстрацію в Україні», який би визначав цілі, принципи і види такої реєстрації, встановлював основні вимоги до її проведення, зберігання і використання генетичних даних осіб, а також про внесення змін до широкого кола чинних законодавчих актів з метою приведення їх норм у системну відповідність до положень цього Закону;

3) запобігання необхідності формування бази генетичних ознак родичів загиблих *post factum* шляхом превентивного формування інтегрованого банку даних криміналістичного обліку генетичних ознак людини на основі Єдиного державного демографічного реєстру і впровадження загальної «біоелектронної» генетичної паспортизації населення до, а не після настання летальної події, яка зумовлює звернення уповноважених суб'єктів до цього інформаційного ресурсу з метою задоволення законних інтересів зацікавлених осіб. Запорукою успіху в цьому випадку може слугувати позитивний досвід країн Західної Європи, зокрема, Сполученого Королівства Великої Британії і Північної Ірландії, де фізичні особи вже тривалий час обліковуються за 49 біометричними ознаками, включно з результатами ДНК-аналізу. Як справедливо відзначає О.Ф. Волинський, «такі системи в сучасних умовах, в епоху революційних перетворень в галузі інформаційних технологій і електроніки необхідні передусім як засоби управління суспільними процесами, забезпечення соціального захисту громадян, безпеки суспільства і держави. Ось чому було б помилковим і навіть шкідливим створення і забезпечення функціонування таких систем пов'язувати тільки з діяльністю правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю» [39, с. 121–122]. Тому результатом усвідомленої необхідності повинно стати запровадження Законом України «Про державну ДНК-реєстрацію в Україні» обов'язкової реєстрації генетичних даних широких верств населення, підвищений рівень віктимності яких зумовлений їх професійною належністю, видом діяльності, родом занять, місцем проживання або тимчасового перебування тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.
2. В АТО погинули як минимум 1723 військовослужбовців – Бірюков // Ліга. Новини. – 2015, 7 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.liga.net>.
3. У заручниках знаходяться більше 300 українців – Герщенко // УНІАН. – 2015, 8 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.net>.
4. Missing persons during the conflict in Ukraine [Електро-



ний ресурс]. – Режим доступу : <http://assembly.coe.int>.

5. На Донбасі пропали без вести 3 тис. 900 чоловік. – *Владимир Рубан // Экономические Известия*. – 2015, 27 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.eizvestia.com>

6. Тинченко Я. Як шукати зниклих безвісти // *Тиждень.UA*. – 2014, 21 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua>.

7. Тинченко Я. Зниклі безвісти й військовополонені: про реальну ситуацію // *Тиждень.UA*. – 2015, 26 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua>.

8. Богомолец О. Між життям і смертю / О. Богомолец // *Левый Берег*. – 2015, 17 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukr.lb.ua>.

9. Ми довели кількість військовослужбовців у зоні АТО до 60 тисяч – Порошенко // *Интерфакс-Україна*. – 2015, 26 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.interfax.com.ua>.

10. Всього з моменту оголошення режиму «припинення вогню» бойовики порушували його понад 4 тисячі раз – Степан Полторак // *Прес-служба МО України*. – 2015, 8 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua>.

11. РФ єсередоточила у границях з Україною 55 тис. військових і 3,7 тис. техніки. На Донбасі налічується 42,5 тис. бойовиків. – *Минобороны // Цензор.Нет*. – 2015, 8 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://censor.net.ua>.

12. Військового Романа Марченка обміняли на тіла загиблих під Мар'янкою бойовиків // *УНН*, 2015, 7 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unn.com.ua>.

13. Тіла 40 загиблих айдарівців обміняли на вбитого бойовика є фашистськими тату // *ТСН*. – 2014, 8 вересня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua>.

14. У Дніпропетровську поховали 11 бійців. Опізнаний лише один // *Телеканал новини «24»*. – 2015, 6 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://24tv.ua>.

15. В Дніпропетровек доставили полонених тел «киборгов», опознани лише 25 // *NewsOboz*. – 2015, 25 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newsoboz.org>.

16. Загиблому в АТО добровольцю прийшла повістка // *Телеканал новини «24»*. – 2015, 29 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://24tv.ua>.

17. Брановицька Н. Мого сина вбили двічі / Н. Брановицька // *Українська правда*. – 2015, 30 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua>.

18. Гайворонська О. ДНК. Те, про що не хочуть знати родичі військових / О. Гайворонська // *Українська правда*. – 2015, 20 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://life.pravda.com.ua>.

19. В Минобороны «воскресят» живого героя-разведчика, который числился погибшим. – *Филатов // Цензор.Нет*. – 2015, 6 травня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://censor.net.ua>.

20. Минобороны створює реєстр тих, хто ухиляється від мобілізації // *Левый Берег*. – 2015, 26 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukr.lb.ua>.

21. Недавці запрацює електронний облік призовників // *Прес-служба МО України*. – 2015, 29 червня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mil.gov.ua>.

22. Минобороны створить електронну базу поранених бійців // *5 канал*. – 2015, 16 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.5.ua>.

23. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про стан виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України та додаткові заходи щодо забезпечення обороноздатності держави» : Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 285/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www>.

www.

24. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 листопада 2014 року «Про невідкладні заходи із забезпечення державної безпеки» : Указ Президента України від 14 листопада 2014 року № 880/2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.

25. Ідентифікація невпізнаних тіл загиблих у зоні АТО буде проводитися за рахунок держави // *Прес-служба МВС України*. – 2014, 7 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs>.

26. Інформація щодо здійснення ДНК-експертиз тіл загиблих та зниклих безвісти в зоні проведення антитерористичної операції : Лист Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції листом від 05.11.2014 р.

27. Про затвердження Інструкції з організації функціонування криміналістичних об'єктів експертної служби МВС : Наказ МВС України від 10.09.2009 р. № 390 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

28. Про затвердження Тимчасового порядку здійснення на території України пошуку, екзумації та перенесення останків осіб, які загинули внаслідок воєн, депортацій та політичних репресій, і вшарудкування місць їх поховання : Наказ Міністерства будівництва, архітектури та житлово-комунального господарства України від 09.06.2006 р. № 193 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

29. Експерти-криміналісти обговорили проблеми використання унікального методу ДНК-аналізу (фото) // *УЗГ МВС України*. – 2013, 28 лютого [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua>.

30. Перепечина І. О. Особенности формирования базы данных о генетических признаках на основе автоматизированных информационных систем / [И. О. Перепечина, М.Г. Пименов, С.А. Кондрашов] // *Экспертная практика*. – М., 1996. – Вып. 40. – С. 3–5.

31. Вербова Л. В. Геномная дактилоскопия близких родственников. Опыт экспертного исследования / [Л. В. Вербова, С. В. Гуртовая, П. Л. Иванов] // *Идентификация объектов и процессы судебной медицины : сб. науч. тр.* – М. : ММСИ им. Семашко, 1991. – С. 34–36.

32. Шухин М. Н. Неопознанный труп. Установление личности / М. Н. Шухин. – М. : Юрлитинформ, 2006. – 224 с.

33. Фахівці МВС вже ідентифікували 71 особу з числа загиблих у зоні АТО (Фото) // *Прес-служба МВС України*. – 2014, 8 жовтня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>.

34. ООН: на Донбасі погинуло більше 6100 чоловік // *Левый Берег*. – 2015, 17 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://society.lb.ua>.

35. ООН: за год на Донбасі погинуло більше 6 тисяч чоловік // *Главком*. – 2015, 18 квітня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavcom.ua>.

36. Five things you need to know about the crisis in Ukraine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unocha.org>.

37. Атраментова Л. О. Антропogenетика у медицині і криміналістиці: практикум / Л. О. Атраментова, О. В. Філішова. – Х. : Колорит, 2005. – 208 с.

38. Алгоритм дій іноземців, які добровільно бажають дати біологічні зразки для встановлення їх ДНК-профілю та перевірки на наявність збігів з генетичними ознаками невпізнаних трупів, виявлених у зоні проведення АТО // *Прес-служба МВС України*. – 2014, 14 листопада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua>.

39. Вольнский А. Ф. Всеобщая дактилоскопическая регистрация граждан: за и против, мифы и реальность / А. Ф. Вольнский // *Криминалист первопечатный*. – 2012. – № 4. – С. 116–124.